ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ JEAN MISCHO

της 30ής Μαρτίου 2000 [1]

Νομικό πλαίσιο

1. Το άρθρο 2, παράγραφος 5, του κανονισμού (ΕΟΚ) 797/85 του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 1985, για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων [2] (στο εξής: κανονισμός), προβλέπει:

«Τα κράτη μέλη ορίζουν την έννοια του κατά κύρια απασχόληση εκμεταλλευομένου ως κατόχου [κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση] για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού.

Για τα φυσικά πρόσωπα, ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει τουλάχιστον τον όρο ότι το μέρος του εισοδήματος που προέρχεται από τη γεωργική εκμετάλλευση είναι ίσο ή ανώτερο του 50 % του συνολικού εισοδήματος του κατόχου και ότι ο χρόνος εργασίας που διατίθεται για τις εξωτερικές προς την εκμετάλλευση δραστηριότητες είναι μικρότερος από το ήμισυ του συνολικού χρόνου εργασίας του κατόχου.

Για τα μη φυσικά πρόσωπα, τα κράτη μέλη ορίζουν την έννοια αυτή λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια του προηγουμένου εδαφίου.»

2. Το κείμενο της διατάξεως αυτής, η οποία επαναλάμβανε το κείμενο του άρθρου 3 της οδηγίας 72/159/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 1972, περί εκσυγχρονισμού του γεωργικών εκμεταλλεύσεων [3], περιελήφθη αυτούσιο στο άρθρο 5, παράγραφος 5, του κανονισμού (ΕΟΚ) 2328/91 του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 1991, για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων [4].

3. Το άρθρο 13 του ιταλικού νόμου 153, της 9ης Μαΐου 1975, έχει ως εξής:

«Μπορούν να τυγχάνουν των επιδοτήσεων που προβλέπει ο παρών τίτλος, εκτός των φυσικών προσώπων, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί οι οποίοι έχουν συσταθεί σύμφωνα με την περί συνεταιρισμών νομοθεσία, οι ενώσεις κατόχων γεωργικής εκμεταλλεύσεως που υποβάλλουν κοινό σχέδιο αναπτύξεως για την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό της εκμεταλλεύσεως ή σχέδιο αμοιβαίας συνδρομής μεταξύ εκμεταλλεύσεων με σκοπό επίσης την από κοινού λειτουργία των εκμεταλλεύσεων, υπό την προϋπόθεση ότι οι εταίροι αντλούν από τη δραστηριότητα της εκμεταλλεύσεως και από την ένωση τουλάχιστον το 50 % του εισοδήματός τους και αφιερώνουν στη δραστηριότητα της

1 – Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.
2 – ΕΕ L 93, σ. 1.
3 – ΕΕ L 96, σ. 1.
4 – ΕΕ L 218, σ. 1.

εκμεταλλεύσεως και στην ένωση τουλάχιστον το 50 % του χρόνου εργασίας τους. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι επενδύσεις πρέπει να προβλέπονται στο πλαίσιο σχεδίου αναπτύξεως και εκμεταλλεύσεως ή αναπτύξεως της αμοιβαίας συνδρομής μεταξύ εκμεταλλεύσεων και πρέπει να τηρούνται αγροτικά λογιστικά βιβλία. Όσον αφορά τα κτήματα που παραχωρούνται για επίμορτη αγρολη-ψία, οι επιδοτήσεις καταβάλλονται στον επίμορτο αγρολήπτη, ή από κοινού στο επίμορτο αγρολήπτη και στον παραχωρούντα κάτοχο της εκμεταλλεύσεως, υπό την προϋπόθεση ότι αμφότεροι πληρούν τις υποκειμενικές και τις αντικειμενικές προϋποθέσεις που αναφέρονται στα άρθρα 11 και 12 του παρόντος νόμου. Οι επίμορτοι αγρολήπτες μπορούν να υποβάλουν το σχέδιο αναπτύξεως της εκμεταλλεύσεως, ακόμη και αν δεν επιτευχθεί συμφωνία με τον παραχωρούντα κάτοχο της εκμεταλλεύσεως. Υπό την προϋπόθεση ότι το σχέδιο αναπτύξεως έχει εγκριθεί από την Περιφέρεια, το σχέδιο μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή ανεξάρτητα από τη συγκατάθεση του παραχωρούντος κατόχου εκμεταλλεύσεως, καθόσον αναγνωρίζεται στον επίμορτο αγρολήπτη η διεύθυνση εκτελέσεως του σχεδίου και η δυνατότητα να επιφέρει βελτιώσεις που αναγνωρίζεται στον μισθωτή με τον νόμο 11 της 11ης Φεβρουαρίου 1971.»

4. Το άρθρο 2 της ιταλικής υπουργικής αποφάσεως της 12ης Σεπτεμβρίου 1985 έχει ως εξής:

«Δικαιούχοι

1. Τυγχάνουν των μέτρων παρεμβάσεως που αναφέρονται στον τίτλο I του προπαρατεθέντος κανονισμού, καθόσον πληρούν τα υποκειμενικά κριτήρια του άρθρου 2, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού, οι ακόλουθοι κάτοχοι γεωργικής εκμεταλλεύσεως:

α) οι γεωργοί, είτε κύριοι είτε μισθωτές, οι επίμορτοι αγρολήπτες ή μισθωτές αγροτικών κτημάτων, ανεξάρτητα από την ύπαρξη συμφωνίας με τον παραχωρούντα κάτοχο της εκμεταλλεύσεως, οι έχοντες δικαιώματα εμφυτεύσεως, τα μέλη της οικογένειας που βοηθούν τον κάτοχο της εκμεταλλεύσεως κατά τρόπο συνήθη και μόνιμο·

β) οι κύριοι, επικαρπωτές και μισθωτές κάτοχοι εκμεταλλεύσεως·

γ) οι γεωργικοί συνεταιρισμοί που έχουν συσταθεί σύμφωνα με την περί συνεταιρισμών νομοθεσία·

δ) οι ενώσεις γεωργών, εχόντων δικαίωμα εμφυτεύσεως, μισθωτών αγροτικών κτημάτων, μελών της οικογενείας του κατόχου της εκμεταλλεύσεως που τον βοηθούν κατά τρόπο συνήθη και μόνιμο, κυρίων και μισθωτών κατόχων γεωργικής εκμεταλλεύσεως·

ε) οι προσωπικές εταιρίες που έχουν την άμεση διαχείριση γεωργικών εκμεταλλεύσεων των οποίων έχουν την κυριότητα ή τη χρήση. Οι περι-

φέρειες και οι αυτόνομες επαρχίες θεσπίζουν, τηρώντας τα όρια που θέτει το άρθρο 6 του κανονισμού, τις προϋποθέσεις επιλεξιμότητας.

2. Η προϋπόθεση της ιδιότητας του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση και η προϋπόθεση σχετικά με την επαγγελματική ικανότητα, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχεία a και b, του προαναφερθέντος κανονισμού, καθορίζονται βάσει των περιφερειακών νομοθετικών διατάξεων που έχουν εκδοθεί κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 72/159. Ελλείψει συναφών διατάξεων, εφαρμόζονται τα άρθρα 12 και 13 του νόμου 153 της 9ης Μαΐου 1975.

3. Οι συνεταιρισμοί που αναφέρονται στο στοιχείο c του παρόντος άρθρου, οι οποίοι έχουν ως αποκλειστικό αντικείμενο τη διαχείριση γεωργικών εκμεταλλεύσεων, μπορούν να τύχουν των ενισχύσεων στις επενδύσεις που προβλέπονται στον τίτλο I του κανονισμού, ακόμη και αν μόνο το 20 % των μελών του συνεταιρισμού πληροί τα προβλεπόμενα υποκειμενικά κριτήρια.»

5. Ο νόμος 17 της Περιφέρειας της Σαρδηνίας, της 27ης Σεπτεμβρίου 1992, προέβλεψε τη θέσπιση νέου μητρώου για τους κατόχους γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση, ορίζοντας ρητά ότι τα κριτήρια τηρήσεως του εν λόγω μητρώου θα καθορίζονται από την Giunta Regionale (Περιφερειακή Κυβέρνηση).

6. Όταν το Tribunale civile e penale di Cagliari εξέδωσε τη διάταξή του περί παραπομπής, ήτοι στις 26 Μαρτίου 1998, δεν είχαν ακόμα θεσπιστεί τα κριτήρια τηρήσεως του μητρώου ούτε κανένας περιφερειακός νόμος για τον καθορισμό των προϋποθέσεων υπό τις οποίες θα μπορούσε να χορηγηθεί σε μια κεφαλαιουχική εταιρία η ιδιότητα του «κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση».

7. Συγκεκριμένα, μόλις στις 27 Μαΐου 1998 η Περιφερειακή Κυβέρνηση της Περιφέρειας της Σαρδηνίας έλαβε την απόφαση 2515 για τη θέσπιση των «λεπτομερειών εφαρμογής στην αυτόνομη Περιφέρεια της Σαρδηνίας του καθεστώτος ενισχύσεων για τις επενδύσεις στις γεωργικές επιχειρήσεις οι οποίες προβλέπονται από τον κανονισμό (ΕΚ) 950/97 του Συμβουλίου, της 27ης Μαΐου 1997».

8. Η παράγραφος 5, σημείο 5, τελευταία περίπτωση, της αποφάσεως αυτής προβλέπει ότι, για τα νομικά πρόσωπα, η ιδιότητα του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση χαρακτηρίζει τις μονάδες που πληρούν τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

«— αν πρόκειται για κεφαλαιουχική εταιρία, τουλάχιστον το 50 % των εσόδων πρέπει να προέρχεται από γεωργικές δραστηριότητες και ο διευθύνων σύμβουλος πρέπει να αφιερώνει τουλάχιστον το 50 % του χρόνου του στη διαχείριση της γεωργικής εκμεταλλεύσεως.»

Πραγματικά περιστατικά

9. Η Azienda Agricola Monte Arcosu (στο εξής: Monte Arcosu) είναι εταιρία περιορισμένης ευθύνης που συστάθηκε για την άσκηση γεωργικών δραστηριοτήτων.

10. Η Monte Arcosu απέκτησε εκτεταμένες γεωργικές εκτάσεις στη Σαρδηνία. Στο συμβολαιογραφικό έγγραφο αγοράς δήλωσε τη βούλησή της να της αναγνωριστεί η ιδιότητα του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση και, ως εκ τούτου, ζήτησε να υπαχθεί σε μειωμένο συντελεστή ως προς τα τέλη εγγραφής.

11. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι, στη συνέχεια, η Monte Arcosu υπέβαλε στον Organismo Comprensoriale n. 24 della Sardegna αίτηση εγγραφής στο μητρώο των κατόχων γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση.

12. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε με απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 1991, λόγω του ότι η περιφερειακή νομοθεσία δεν προέβλεπε τη δυνατότητα εγγραφής εμπορικών εταιριών στο εν λόγω μητρώο.

13. Κατόπιν τούτου, η Monte Arcosu ενήγαγε τους Regione Autonoma della Sardegna, Organismo Comprensoriale n. 24 della Sardegna και Ente Regionale per l'Assistenza Tecnica in Agricoltura (Ersat), προκειμένου να επιτύχει την εγγραφή της στο μητρώο των κατόχων γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση, βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 5, του κανονισμού 797/85 ή του άρθρου 5, παράγραφος 5, του κανονισμού 2328/91.

14. Το Tribunale civile e penale di Cagliari, κρίνοντας την ερμηνεία των προαναφερθεισών διατάξεων απαραίτητη για την επίλυση της εκκρεμούς ενώπιόν του διαφοράς, ανέστειλε την έκδοση της αποφάσεως και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Ερωτάται αν, παρά τη σιωπή του Ιταλού νομοθέτη, είναι δυνατόν να εφαρμοστούν συγκεκριμένα οι επίδικες κοινοτικές διατάξεις στα άλλα πρόσωπα, πλην των φυσικών προσώπων, και, ειδικότερα, στις εταιρίες που έχουν νομική προσωπικότητα.

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, ερωτάται ποιες είναι οι απαραίτητες και επαρκείς προϋποθέσεις αναγνωρίσεως της ιδιότητας του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση στα άλλα πρόσωπα, πλην των φυσικών προσώπων και, ειδικότερα, στις εταιρίες που έχουν νομική προσωπικότητα.»

Ανάλυση

Επί του παραδεκτού των ερωτημάτων

15. Η Επιτροπή διερωτάται, κατ' αρχάς, αν τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο είναι παραδεκτά.

16. Επισημαίνει, συναφώς, ότι το αιτούν δικαστήριο καλείται να εφαρμόσει μια εθνική φορολογική διάταξη, βάσει της οποίας χορηγούνται ειδικά πλεονεκτήματα μόνο στις επιχειρήσεις που έχουν την ιδιότητα του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση (στο εξής: ΚΤΑ), υπό την έννοια του ιταλικού νόμου 153, της 9ης Μαΐου 1975, σχετικά με τον οποίο το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι το σημείο του αυτό δεν συνάδει προς τις κοινοτικές διατάξεις.

17. Η Επιτροπή προσθέτει ότι το Δικαστήριο τόνισε, στη σκέψη 26 της αποφάσεως Tenuta il Bosco [5], ότι «η μείωση του τέλους εγγραφής το οποίο επιβαρύνει τις αγοραπωλησίες γεωργικών γαιών που γίνονται από κατόχους γεωργικών εκμεταλλεύσεων [...] δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 797/85». Η Monte Arcosu όμως ζήτησε την εγγραφή της στο μητρώο των ΚΤΑ επ' ευκαιρία της αγοράς γαιών και προκειμένου να επιτύχει μειωμένο συντελεστή για τα τέλη εγγραφής.

5 — Απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1992, C-162/91 (Συλλογή 1992, σ. I-5279).

18. Εντούτοις, η Επιτροπή καταλήγει ότι τα υποβληθέντα ερωτήματα είναι παραδεκτά. Συμμερίζομαι την άποψη αυτή.

19. Υπενθυμίζω, κατ' αρχάς, ότι, στην προπαρατεθείσα απόφαση Tenuta il Bosco, παρά το γεγονός ότι το υποβληθέν ερώτημα αφορούσε μόνον την επιβολή του τέλους εγγραφής σε περίπτωση μεταβιβάσεως της κυριότητας γεωργικών γαιών, το Δικαστήριο απάντησε στο ερώτημα αυτό.

20. Ακολούθως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, εν προκειμένω, τα ερωτήματα είναι διατυπωμένα με γενικότητα και δεν αναφέρονται αποκλειστικά στη φορολογική νομοθεσία, γεγονός που τείνει να επιβεβαιώσει ότι η εκκρεμής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαφορά δεν αφορά το ζήτημα των τελών εγγραφής, αλλά αυτή καθεαυτή την εγγραφή στο μητρώο των ΚΤΑ.

21. Τέλος, η άρνηση εγγραφής της ενάγουσας της κύριας δίκης στο μητρώο των ΚΤΑ όχι μόνον την εμπόδισε από το να τύχει μειωμένου τέλους εγγραφής, αλλά και της κατέστησε δυσχερέστερη την πρόσβαση στις προβλεπόμενες από την κοινοτική νομοθεσία ενισχύσεις.

22. Συνεπώς, πρέπει να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα που υπέβαλε το Tribunale civile e penale di Cagliari.

Επί της ουσίας

23. Ορθά η Επιτροπή επισύρει, κατ' αρχάς, την προσοχή του Δικαστηρίου στο γεγονός ότι οι έννοιες «γεωργός» και «κάτοχος γεωργικής εκμεταλλεύσεως» δεν έχουν ενιαίο περιεχόμενο στο κοινοτικό δίκαιο και η σημασία τους ποικίλλει ανάλογα με τους επιδιωκόμενους από τον νομοθέτη σκοπούς. Επομένως, η απάντηση του Δικαστηρίου θα ισχύει μόνο στις περιπτώσεις εφαρμογής των κανονισμών σχετικά με τη βελτίωση των γεωργικών διαρθρώσεων, γεγονός που επιβεβαιώνει εξάλλου το γράμμα της προαναφερθείσας σχετικής διατάξεως των εν λόγω κανονισμών, στην οποία αναφέρεται σαφώς ότι ο ορισμός των ΚΤΑ παρέχεται αποκλειστικά για τους σκοπούς των εν λόγω κανονισμών.

24. Η Επιτροπή παρέχει επίσης στο Δικαστήριο ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με το αντικείμενο των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο ερωτημάτων.

25. Το αιτούν δικαστήριο ρωτά το Δικαστήριο αν, παρά τη σιωπή του εθνικού νομοθέτη, είναι δυνατόν να χορηγηθεί η ιδιότητα του ΚΤΑ σε «πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων» και, ειδικότερα, σε «έχουσες νομική προσωπικότητα εταιρίες».

26. Από τον φάκελο προκύπτει ότι υπάρχουν εθνικές διατάξεις που διέπουν τους όρους χορηγήσεως της ιδιότητας του ΚΤΑ σε ορισμένα υποκείμενα δικαίου πλην των φυσικών προσώπων. Αυτό συμβαίνει με τις προσωπικές εταιρίες, που στερούνται νομικής προσωπικότητας στο ιταλικό δίκαιο, καθώς και με ορισμένους συνεταιρισμούς και ενώσεις που, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν νομική προσωπικότητα.

27. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι οι «έχουσες νομική προσωπικότητα εταιρίες», στις οποίες αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο, είναι οι κεφαλαιουχικές εταιρίες για τις οποίες, πράγματι, οι εφαρμοστέες στη διαφορά της κύριας δίκης διατάξεις του εθνικού δικαίου δεν προβλέπουν τη δυνατότητα χορηγήσεως της ιδιότητας του ΚΤΑ.

28. Την ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνει εξάλλου το γεγονός ότι η ενάγουσα της κύριας δίκης, στην οποία δεν χορηγήθηκε η ιδιότητα του ΚΤΑ διότι δεν υπήρχαν διατάξεις που να εφαρμόζονται στην περίπτωσή της, είναι εταιρία περιορισμένης ευθύνης, ήτοι κεφαλαιουχική εταιρία.

29. Με το πρώτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν είναι δυνατό να «δοθεί συγκεκριμένο περιεχόμενο» στις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου για την περίπτωση κεφαλαιουχικών εταιριών. Με άλλα λόγια, ερωτά το Δικαστήριο αν το εθνικό δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να χαρακτηρίσει ΚΤΑ τις εν λόγω εταιρίες, ελλείψει εφαρμοστέων διατάξεων του εσωτερικού δικαίου.

30. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν είναι δυνατόν να καθοριστούν οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι εταιρίες αυτές προκειμένου να τους χορηγηθεί η ιδιότητα του ΚΤΑ.

31. Αυτές ακριβώς τις προϋποθέσεις αφορά το δεύτερο ερώτημα, το οποίο, ως εκ τούτου, συνδέεται αρρήκτως με το πρώτο. Προτείνω, συνεπώς, να εξεταστούν από κοινού.

32. Τόσο η Επιτροπή όσο και η Monte Arcosu υποστηρίζουν ότι η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση απαγορεύει στα κράτη μέλη να αποκλείουν τις κεφαλαιουχικές εταιρίες για τον μοναδικό λόγο της νομικής τους μορφής. Παραπέμπουν συναφώς στην απόφαση Villa Banfi [6], από την οποία προκύπτει ότι ο αποκλεισμός ορισμένων προσώπων, πλην των φυσικών προσώπων, βάσει αμιγώς τυπικού κριτηρίου, δεν είναι σύμφωνος με την κοινοτική νομοθεσία, η οποία δεν θέτει τυπική προϋπόθεση για το ζήτημα αυτό.

33. Είμαι σύμφωνος με την ανάλυση αυτή. Συγκεκριμένα, από το γράμμα του άρθρου 2, παράγραφος 5, τρίτο εδάφιο, του κανονισμού προκύπτει ότι τα κράτη μέλη έχουν όχι μόνον το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να καθορίζουν κριτήρια για τη χορήγηση της ιδιότητας του ΚΤΑ σε πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων.

34. Με την προπαρατεθείσα απόφαση Villa Banfi, το Δικαστήριο είχε πράγματι ήδη διαπιστώσει ότι οι επίδικες ιταλικές διατάξεις δεν έθεταν ορθά σε εφαρμογή την κοινοτική κανονιστική ρύθμιση. Συγκεκριμένα, η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση «όχι μόνο δεν αποκλείει τα νομικά πρόσωπα, αλλά και τα περιλαμβάνει ρητά στο πεδίο εφαρμογής της» [7], εφόσον πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές όμως είναι ανεξάρτητες από τη νομική μορφή υπό την οποία έχει συσταθεί ένα νομικό πρόσωπο.

35. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση εμποδίζει ένα κράτος μέλος να αρνηθεί την ιδιότητα του ΚΤΑ σε κεφαλαιουχική εταιρία για τον μοναδικό λόγο της νομικής της μορφής.

36. Το δικαίωμα μιας τέτοιας εταιρίας να της απονεμηθεί η εν λόγω ιδιότητα υπόκειται ωστόσο σε προϋποθέσεις, καθόσον, όπως διαπιστώθηκε, η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση επιβάλλει στα κράτη μέλη τον καθορισμό κριτηρίων απονομής. Συνεπώς, η πλήρης εφαρμογή της προϋποθέτει κατ' ανάγκη την παρέμβαση του εθνικού νομοθέτη.

37. Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι, όταν η Monte Arcosu υπέβαλε την αίτησή της, δεν υπήρχε καμία διάταξη εσωτερικού δικαίου που να καθορίζει τα απαιτούμενα κριτήρια.

38. Επομένως, πρέπει να καθοριστεί αν το εθνικό δικαστήριο μπορεί να αναπληρώσει την έλλειψη αυτή.

6 — Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1986, 312/85 (Συλλογή 1986, σ. 4039).

7 — Βλ. σκέψη 10 της αποφάσεως.

39. Σύμφωνα με τη Monte Arcosu, αδιαμφισβήτητα μπορεί. Συγκεκριμένα, οι εθνικές αρχές πρέπει να εφαρμόσουν τον κανονισμό, ο οποίος — υπενθυμίζει η Monte Arcosu — είναι υποχρεωτικός ως προς όλα του τα μέρη, βάσει του άρθρου 189 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 249 ΕΚ). Εξάλλου, οι εθνικές αρχές έχουν την υποχρέωση να μην αντιμετωπίζουν τα νομικά πρόσωπα λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι τα φυσικά πρόσωπα.

40. Θα αρκούσε οι εθνικές αρχές να εμπνευστούν από τα κριτήρια του άρθρου 2, παράγραφος 5, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού, όπως εξάλλου οφείλουν σύμφωνα με το τρίτο εδάφιο της ίδιας διατάξεως.

41. Κατά συνέπεια, οι εθνικές αρχές θα πρέπει να εφαρμόσουν τις προϋποθέσεις ως προς τη διάρκεια και το εισόδημα από γεωργική εργασία στην ίδια την εταιρία, θεωρούμενη ως υποκείμενο δικαίου που ασκεί τη δραστηριότητα του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως και διακρίνεται εξ ολοκλήρου από τους εταίρους που την αποτελούν.

42. Η λύση αυτή επιβάλλεται λογικά, διότι η κεφαλαιουχική εταιρία έχει νομική προσωπικότητα. Επομένως, διαθέτει ίδια νομική υπόσταση ανεξάρτητη από αυτή των εταίρων. Επιπλέον, ο εταίρος μιας κεφαλαιουχικής εταιρίας δεν διαχειρίζεται κατά κανόνα την εταιρική δραστηριότητα. Τέλος, η ιδιότητα του εταίρου συνδέεται με την κατοχή μετοχών που χαρακτηρίζονται από τη δυνατότητα μεταβιβάσεώς τους. Η επιβολή ιδιαίτερων προϋποθέσεων στους εταίρους θα ήταν, επομένως, παράλογη και αντίθετη προς την ίδια τη φύση της κεφαλαιουχικής εταιρίας.

43. Σύμφωνα με την ίδια λογική, η προϋπόθεση της επαγγελματικής ικανότητας δεν μπορεί να εφαρμοστεί παρά στο φυσικό πρόσωπο που είναι επιφορτισμένο με την άσκηση της δραστηριότητας για λογαριασμό της εταιρίας και, ειδικότερα, στο φυσικό πρόσωπο που είναι επιφορτισμένο με τη διαχείριση της επιχειρήσεως.

44. Η Monte Arcosu προσθέτει ότι την προσέγγιση που προτείνει επιβεβαιώνουν αποφάσεις του Consiglio di Stato και του Corte suprema di cassazione, καθώς και τα μέτρα που έλαβαν διάφορες νομοθετικές ή διοικητικές αρχές.

45. Η Επιτροπή τονίζει ότι, εν προκειμένω, δεν πρόκειται για την περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο οφείλει, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, να μην εφαρμόσει διάταξη εσωτερικού δικαίου αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο. Εν προκειμένω, τίθεται το ζήτημα αναπληρώσεως της ελλείψεως εθνικών διατάξεων εφαρμογής της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως.

46. Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου προϋποθέτει, σύμφωνα με την Επιτροπή, μια τεχνική επιλογή εκ μέρους του κράτους μέλους, το οποίο διαθέτει ως εκ τούτου

κάποια διακριτική ευχέρεια. Επομένως, δύσκολα το δικαστήριο μπορεί να υποκαταστήσει τις αρχές που έχουν την ευθύνη να προβαίνουν σε τέτοιες επιλογές.

47. Η Επιτροπή εκτιμά πάντως ότι, ακόμη και εν προκειμένω, η αρχή της ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στο δικαστήριο τη δυνατότητα να εφαρμόσει τις εθνικές διατάξεις κατά τρόπο που να καλύπτει τα κενά του εθνικού δικαίου, τα οποία συνιστούν παραβιάσεις της κοινοτικής νομοθεσίας.

48. Η Επιτροπή υποστηρίζει συναφώς, πρώτον, ότι, εφόσον η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει κριτήρια για την απονομή της ιδιότητας του ΚΤΑ σε πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων, ήτοι στις προσωπικές εταιρίες, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξετάσει σε ποιο βαθμό τα κριτήρια αυτά μπορούν να εφαρμοστούν και στις κεφαλαιουχικές εταιρίες, μολονότι οι προσωπικές εταιρίες και οι κεφαλαιουχικές εταιρίες διαφέρουν ως προς τη φύση τους.

49. Η Επιτροπή προβάλλει, δεύτερον, άλλους τρόπους για να επιτευχθεί, εν προκειμένω, η σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου. Συγκεκριμένα, υπενθυμίζει ότι η νομοθεσία της Περιφέρειας της Σαρδηνίας καθόρισε εν τω μεταξύ τα απαιτούμενα για τη χορήγηση της ιδιότητας του ΚΤΑ στις κεφαλαιουχικές εταιρίες κριτήρια. Αν το αιτούν δικαστήριο ερμήνευε τη διάταξη αυτή προσδίδοντάς της αναδρομική ισχύ, θα μπορούσε να καλύψει το εν λόγω κενό. Έτσι, το κράτος μέλος, το οποίο μετέφερε ορισμένες διατάξεις στο εσωτερικό δίκαιο με καθυστέρηση δεκαετιών, δεν θα μπορούσε να αντιτάξει στους ιδιώτες άρνηση απορρέουσα από τη δική του παράβαση.

50. Η Επιτροπή προσθέτει, τρίτον, ότι, στην περίπτωση που θα ήταν αδύνατο να επεκταθεί στις μη μεταφερθείσες οδηγίες η εφαρμογή των αρχών, αφενός, της ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και, αφετέρου, nemo auditur suam turpitudinem allegans, τις οποίες επικαλείται το Δικαστήριο, οι ιδιώτες δεν θα είχαν άλλη λύση παρά να επικαλεστούν την ευθύνη του κράτους για παραβίαση του κοινοτικού δικαίου.

51. Η Επιτροπή δέχεται εν προκειμένω ότι, ελλείψει εθνικών κανόνων που να έχουν καθορίσει εγκαίρως τα κριτήρια απονομής της ιδιότητας του ΚΤΑ, η αδυναμία καθορισμού των επιχειρήσεων που θα είχαν δικαίωμα στην ιδιότητα του ΚΤΑ και που, ως εκ τούτου, ζημιώθηκαν από την καθυστέρηση μεταφοράς του κοινοτικού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη κωλύει την άσκηση μιας τέτοιας αγωγής.

52. Η Επιτροπή εκτιμά πάντως ότι, λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές διατάξεις που καθόρισαν μεταγενέστερα τις μονάδες στις οποίες μπορεί να απονεμηθεί η ιδιότητα του ΚΤΑ, είναι δυνατόν να καθοριστεί ο κύκλος των «θυμάτων» της καθυστερήσεως εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και, επομένως, να αποκατασταθεί η ζημία.

53. Η Επιτροπή καταλήγει υποστηρίζοντας ότι δεν υποεκτιμά τις εγγενείς δυσχέρειες των λύσεων που προτείνει. Εντούτοις, θεωρεί ότι, αν δεν χρησιμοποιηθούν οι λύσεις αυτές, «θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άμεσο αποτέλεσμα της απαγορεύσεως της διακρίσεως έναντι των κεφαλαιουχικών εταιριών για τον μοναδικό λόγο της νομικής τους μορφής — αποτέλεσμα που το Δικαστήριο αναγνώρισε με την απόφαση Villa Banfi — εξακολουθεί, τελικά, να εξαρτάται από την παρέμβαση του Ιταλού νομοθέτη, που χρειάστηκε να περιμένει περισσότερα από είκοσι έξι έτη μετά τη θέσπιση της οδηγίας 72/159/ΕΟΚ στην περίπτωση της Περιφέρειας της Σαρδηνίας».

54. Πώς πρέπει να αξιολογηθούν οι διάφορες αυτές λύσεις;

55. Στην προπαρατεθείσα απόφασή του Villa Banfi, το Δικαστήριο έκρινε ότι η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση απαγορεύει σε κράτος μέλος να αρνηθεί την απονομή της ιδιότητας του ΚΤΑ σε επιχείρηση για τον μοναδικό λόγο της νομικής της μορφής.

56. Η προσέγγιση που προτείνει η Monte Arcosu έχει το πλεονέκτημα ότι εμποδίζει μια τέτοια άρνηση του κράτους μέλους και ευθυγραμμίζεται, επομένως, με τη νομολογία αυτή.

57. Επιβάλλεται, ωστόσο, η διαπίστωση ότι η προσέγγιση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να στερεί το κράτος μέλος από κάθε διακριτική ευχέρεια ως προς τον καθορισμό των εφαρμοστέων στις κεφαλαιουχικές εταιρίες κριτηρίων.

58. Συγκεκριμένα, η προτεινόμενη λύση συνίσταται στην εφαρμογή mutatis mutandis στις κεφαλαιουχικές εταιρίες των κριτηρίων που προβλέπει ο εθνικός νομοθέτης, στηριζόμενος στο κοινοτικό δίκαιο, για τα φυσικά πρόσωπα.

59. Το άρθρο 2, παράγραφος 5, τρίτο εδάφιο, του κανονισμού προβλέπει όμως ρητά ότι, για τα πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων, τα κράτη μέλη ορίζουν τα κριτήρια «λαμβάνοντας υπόψη» τα κριτήρια σχετικά με τα φυσικά πρόσωπα.

60. Η έκφραση αυτή, όπως ορθά τονίζει η Επιτροπή, δεν επιβάλλει στο κράτος μέλος την υποχρέωση να μεταφέρει αμιγώς και απλώς τα προβλεπόμενα στο δεύτερο εδάφιο της εν λόγω διατάξεως κριτήρια. Αντίθετα, αφήνει στο κράτος μέλος ένα περιθώριο ελιγμών, το οποίο η προτεινόμενη από τη Monte Arcosu προσέγγιση αρνείται εξ ολοκλήρου.

61. Ασφαλώς, μπορεί θεωρητικά το εθνικό δικαστήριο να χρειαστεί να αποφανθεί σε υπόθεση όπου κάθε μέτοχος της εταιρίας

πληροί τα κριτήρια που προβλέπει το εθνικό δίκαιο, βάσει του κοινοτικού δικαίου, για τα φυσικά πρόσωπα ή για τις «ενώσεις γεωργικών επιχειρήσεων». Σε ανάλογη περίπτωση, θα είχε το εθνικό δικαστήριο την υποχρέωση να αναγνωρίσει την ιδιότητα του ΚΤΑ σε μια τέτοια εταιρία;

62. Θα μπορούσε να δοθεί καταφατική απάντηση. Εντούτοις, μια τέτοια λύση θα στερούσε το άρθρο 2, παράγραφος 5, τρίτο εδάφιο, του κανονισμού από την αποτελεσματικότητά του και, όπως υπενθυμίζει το αιτούν δικαστήριο, θα προσέκρουε στη διαφορετική φύση μεταξύ φυσικών προσώπων και κεφαλαιουχικών εταιριών, οι οποίες αποτελούν, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, «υποκείμενο δικαίου που διακρίνεται εξ ολοκλήρου από τους μεμονωμένους εταίρους ως φυσικά πρόσωπα», τα οποία, «κατά κάποιον τρόπο, διαλύονται».

63. Ας εξετάσουμε τώρα τις λύσεις που προτείνει η Επιτροπή. Με την πρώτη πρότασή της η Επιτροπή προτείνει στο αιτούν δικαστήριο τη δυνατότητα μεταφοράς των κριτηρίων που ορίζει το εθνικό δίκαιο για ορισμένα πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων στην περίπτωση των κεφαλαιουχικών εταιριών.

64. Επομένως, αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να εφαρμόζεται στις κεφαλαιουχικές εταιρίες ο κανόνας που προβλέπει το άρθρο 13 του ιταλικού νόμου 153, της 9ης Μαΐου 1975, όσον αφορά τις «ενώσεις γεωργικών επιχειρήσεων», ήτοι ότι «οι εταίροι αντλούν από τη δραστηριότητα της εκμεταλλεύσεως και από την ένωση τουλάχιστον το 50 % του εισοδήματός τους και αφιερώνουν στη δραστηριότητα της εκμεταλλεύσεως και στην ένωση τουλάχιστον το 50 % του χρόνου εργασίας τους».

65. Προκύπτει ευθέως ότι η λύση αυτή είναι στην ουσία όμοια με εκείνη που εξετάσαμε προηγουμένως, καθόσον τα κριτήρια αυτά αντιστοιχούν, κατ' ουσίαν, στα κριτήρια που εφαρμόζονται στα φυσικά πρόσωπα.

66. Συνεπώς, τα μειονεκτήματα και οι δυσχέρειες εφαρμογής είναι τα ίδια.

67. Η δεύτερη πρόταση της Επιτροπής αφορά τη δυνατότητα του αιτούντος δικαστηρίου να εφαρμόσει αναδρομικά το κριτήριο που καθόρισε εν τω μεταξύ η Περιφέρεια της Σαρδηνίας για τις κεφαλαιουχικές εταιρίες.

68. Συναφώς, η Επιτροπή εκτιμά ότι το εθνικό δικαστήριο έχει την υποχρέωση να επαληθεύσει αν το ιταλικό δίκαιο του παρέχει μια τέτοια δυνατότητα. Η ύπαρξη της υποχρεώσεως αυτής δεν αμφισβητείται.

69. Εντούτοις, το πραγματικό πρόβλημα παρουσιάζεται στην περίπτωση που, κατό-

πιν της επαληθεύσεως αυτής, το αποτέλεσμα αποδειχθεί αρνητικό. Επιβάλλει, σε μια τέτοια περίπτωση, η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, από την οποία απορρέει η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου, την οποία επικαλείται η Επιτροπή, την αναδρομική εφαρμογή των μέτρων που έλαβε ο εθνικός νομοθέτης προκειμένου να εξασφαλίσει την εφαρμογή του κοινοτικού κανόνα;

70. Συναφώς, επιβάλλεται η υπενθύμιση ότι το Δικαστήριο έκρινε επανειλημμένα ότι:

«η απορρέουσα από οδηγία υποχρέωση των κρατών μελών να επιτύχουν το αποτέλεσμα που επιδιώκει η οδηγία αυτή, καθώς και το καθήκον που αυτά έχουν δυνάμει του άρθρου 5 της Συνθήκης ΕΚ να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση της υποχρεώσεως αυτής, επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους. Επομένως, εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο — είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε για μεταγενέστερες της οδηγίας διατάξεις — ένα εθνικό δικαστήριο που καλείται να το ερμηνεύσει οφείλει να πράξει τούτο κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που αυτή επιδιώκει, συμμορφούμενο έτσι προς το άρθρο 189, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης» [8].

8 — Βλ., επί παραδείγματι, αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-106/89, Marleasing (Συλλογή 1990, σ. I-4135, σκέψη 8), και της 17ης Σεπτεμβρίου 1997, C-54/96, Dorsch Consult (Συλλογή 1997, σ. I-4961, σκέψη 43).

71. Ασφαλώς, στις περιπτώσεις αυτές επρόκειτο για οδηγίες και όχι για κανονισμό, όπως εν προκειμένω. Εντούτοις, καθόσον ο εν λόγω κανονισμός αναθέτει ρητά στα κράτη μέλη τη μέριμνα λήψεως των αναγκαίων για την εκτέλεσή του μέτρων, δεν πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ αυτού και οδηγίας προς εφαρμογή της νομολογίας αυτής.

72. Ουσιαστικότερη είναι η αντίρρηση ότι το εθνικό δικαστήριο, αν έπρεπε να εφαρμόσει αναδρομικά τις διατάξεις που θέσπισαν οι αρμόδιες αρχές ενός κράτους μέλους για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, θα προσέκρουε ενδεχομένως στη θεμελιώδη αρχή της απαγορεύσεως της αναδρομικής εφαρμογής του νόμου.

73. Οι υποχρεώσεις που απορρέουν για το εθνικό δικαστήριο από την εφαρμογή μιας εθνικής αρχής περί απαγορεύσεως της αναδρομικότητας δεν μπορούν, εντούτοις, να υπερβούν τις επιταγές που απορρέουν από την τήρηση της αρχής αυτής στο κοινοτικό δίκαιο.

74. Συγκεκριμένα, μια αρχή του εθνικού δικαίου, ακόμη και συνταγματικά κατοχυρωμένη, δεν μπορεί να αναιρεί την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου, όπως έκρινε ήδη το Δικαστήριο με την απόφασή του Simmenthal [9].

9 — Απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77 (Συλλογή τόμος 1978, σ. 239).

75. Αληθεύει ότι η κρίση αυτή πρέπει να μετριάζεται από την αρχή της θεσμικής αυτονομίας των κρατών μελών, από την οποία απορρέει ότι ανήκει στα κράτη μέλη η ευθύνη του καθορισμού των δικονομικών κανόνων που απαιτούνται για την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, υπό την προϋπόθεση ότι δεν καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου [10].

76. Εν προκειμένω, ωστόσο, δεν εξετάζεται το δικονομικό πλαίσιο που ορίζει το εθνικό δίκαιο, αλλά το περιεχόμενο μιας αρχής κοινής στο εθνικό και στο κοινοτικό δίκαιο, ήτοι της αρχής της απαγορεύσεως της αναδρομικότητας.

77. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί το αποτέλεσμα της αρχής της απαγορεύσεως της αναδρομικότητας στην υπό κρίση περίπτωση, όπως η αρχή αυτή απορρέει από τη νομολογία του Δικαστηρίου.

78. Από αυτήν προκύπτει ότι η εν λόγω αρχή απορρέει από τις επιταγές της ασφάλειας δικαίου, καθώς και από τις επιταγές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και, ως εκ τούτου, δεν έχει απόλυτο περιεχόμενο.

79. Έτσι, κατά πάγια νομολογία,

«παρόλον ότι, κατά γενικό κανόνα, η αρχή της ασφαλείας του δικαίου αντιτίθεται στο να ορίζεται η έναρξη ισχύος κοινοτικής πράξεως σε ημερομηνία προγενέστερη της δημοσιεύσεώς της, μπορεί αυτό να μη συμβαίνει, κατ' εξαίρεση, όταν ο επιδιωκόμενος σκοπός το απαιτεί και όταν τηρείται προσηκόντως η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των ενδιαφερομένων» [11].

80. Εν προκειμένω όμως, η αναδρομική εφαρμογή των εν λόγω εθνικών διατάξεων ουδόλως θα έθετε σε κίνδυνο την προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των οικείων επιχειρήσεων.

81. Συγκεκριμένα, η αναδρομική εφαρμογή θα παρείχε τη δυνατότητα να καθοριστεί επαρκώς το περιεχόμενο ενός δικαιώματος που απορρέει για τις επιχειρήσεις αυτές από την κοινοτική κανονιστική ρύθμιση, το οποίο μπορούν να προβάλλουν έναντι των δημοσίων αρχών και όχι έναντι άλλων ιδιωτών.

10 — Αποφάσεις της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και Van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705), και C-312/93, Peterbroeck (Συλλογή 1995, σ. I-4599).

11 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 25ης Ιανουαρίου 1979, 98/78, Racke (Συλλογή τόμος 1979/Ι, σ. 55), και 99/78, Decker (Συλλογή τόμος 1979/Ι, σ. 81).

82. Αντίθετα, αν δεν εφαρμόζονταν οι εθνικές διατάξεις, οι επιχειρήσεις θα στερούνταν της δυνατότητας να επωφεληθούν του δικαιώματος αυτού. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα προστατευόταν η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη τους, αλλά, παραδόξως, η παράλειψη των αρμόδιων αρχών του κράτους μέλους να θεσπίσουν εγκαίρως τις διατάξεις που απαιτούσε η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

83. Επομένως, ουδόλως βρισκόμαστε σε περίπτωση όπου το κοινοτικό δίκαιο, βάσει της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της αρχής της ασφάλειας δικαίου, θα απέκλειε οποιαδήποτε αναδρομική εφαρμογή των εν λόγω εθνικών διατάξεων.

84. Αυτό θα συνέβαινε αν επρόκειτο, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει, να επιβληθεί αναδρομικά κάποια υποχρέωση ή επιβάρυνση σε ιδιώτες. Ούτε πρόκειται εξάλλου να καταστεί αξιόποινη συμπεριφορά που δεν ήταν αξιόποινη όταν εκδηλώθηκε. Επομένως, δεν πρόκειται για περίπτωση εφαρμογής της αρχής της απαγορεύσεως της αναδρομικότητας των ποινικών διατάξεων, η οποία είναι κοινή στις έννομες τάξεις όλων των κρατών μελών και καθιερώθηκε με το άρθρο 7 της Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

85. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η αναδρομική εφαρμογή εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου των εθνικών διατάξεων εκτελέσεως του κανονισμού δεν αντίκειται, εν προκειμένω, στην αρχή της απαγορεύσεως της αναδρομικότητας, όπως η αρχή αυτή απορρέει από το κοινοτικό δίκαιο.

86. Επομένως, για τον λόγο που αναφέρεται στο ανωτέρω σημείο 73, ούτε η αρχή της απαγορεύσεως της αναδρομικότητας, όπως αυτή απορρέει από το εθνικό δίκαιο, μπορεί να αντιταχθεί στο εθνικό δικαστήριο.

87. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, δεν θεωρώ αναγκαίο να προβληθεί ευθύνη του κράτους για παράβαση του κοινοτικού δικαίου, βάσει των αρχών που εφάρμοσε το Δικαστήριο στη νομολογία Francovich κ.λπ. [12], όπου εξεταζόταν ανάλογη με την παρούσα περίπτωση, υπό την έννοια ότι η απουσία εθνικών διατάξεων μεταφοράς του κανονισμού είχε ως αποτέλεσμα να στερεί ορισμένα πρόσωπα από δικαιώματα που τους αναγνώριζε ο κοινοτικός κανόνας.

88. Συνεπώς, θα διατυπώσω τις ακόλουθες παρατηρήσεις μόνον επικουρικώς.

12 — Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90 (Συλλογή 1991, σ. I-5357).

89. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, στην περίπτωση που η πλήρης αποτελεσματικότητα των κοινοτικών κανόνων εξαρτάται από προηγούμενη ενέργεια του κράτους και, ως εκ τούτου, οι ιδιώτες δεν μπορούν, ελλείψει τέτοιας ενέργειας, να προβάλλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τα δικαιώματα που τους αναγνωρίζει το κοινοτικό δίκαιο, η δυνατότητα αποκαταστάσεως της ζημίας εκ μέρους του κράτους μέλους είναι ιδιαιτέρως αναγκαία.

90. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η λύση αυτή επιβαλλόταν από την ανάγκη πλήρους αποτελεσματικότητας των κοινοτικών κανόνων και προστασίας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζουν.

91. Οι ίδιες ανησυχίες υφίστανται εν προκειμένω.

92. Ασφαλώς, θα μπορούσε να αντιταχθεί το επιχείρημα ότι, εν προκειμένω, τίθεται το πρόβλημα καθορισμού των δικαιούχων του κοινοτικού κανόνα, καθόσον αυτοί πρέπει να καθορίζονται με τις εθνικές διατάξεις των οποίων η έλλειψη οδήγησε στην παρούσα ένδικη διαφορά.

93. Συναφώς, συμφωνώ με το επιχείρημα της Επιτροπής ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι εθνικές διατάξεις που θεσπίστηκαν ακολούθως για την εφαρμογή του κοινοτικού κανόνα.

94. Συγκεκριμένα, θεσπίζοντάς τες, το κράτος μέλος άσκησε τη διακριτική ευχέρεια που του αναγνωρίζει η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση. Επομένως, αν λαμβάνονταν υπόψη οι διατάξεις αυτές για τον καθορισμό των ενδεχόμενων δικαιούχων της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως και, κατ' επέκταση, των προσώπων που έχουν δικαίωμα να προβάλουν ζημία, το εθνικό δικαστήριο ουδόλως θα υποκαθιστούσε τις αρχές που είναι επιφορτισμένες να προβούν στις επιλογές που προϋποθέτει η εφαρμογή της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως.

95. Αληθεύει βεβαίως ότι, αν το κράτος μέλος είχε θεσπίσει εγκαίρως τις αναγκαίες διατάξεις, θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει κριτήρια διαφορετικά από αυτά που επέλεξε τώρα. Δεν αμφισβητείται εξάλλου ότι το κράτος μέλος παρέλειψε, παραβιάζοντας το κοινοτικό δίκαιο, να χρησιμοποιήσει εγκαίρως τη δυνατότητα αυτή.

96. Επομένως, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι το κράτος μέλος μπορεί τώρα να επικαλεστεί την αντίθετη προς τη Συνθήκη παράλειψή του και να αναγκάσει τους ενδιαφερομένους να υποστούν τις συνέπειες.

97. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το εθνικό δικαστήριο θα είναι σε θέση να συμβιβάσει την προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν για τους ιδιώτες από το κοινοτικό δίκαιο με τη διασφάλιση του περιθωρίου εκτιμήσεως που αναγνωρίζει εν προκειμένω το κοινοτικό δίκαιο στο κράτος μέλος.

Πρόταση

98. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το Tribunale civile e penale di Cagliari ως εξής:

«Δεν απορρέει ούτε από το άρθρο 2, παράγραφος 5, του κανονισμού (ΕΟΚ) 797/85 του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 1985, για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων, ούτε από το άρθρο 5, παράγραφος 5, του κανονισμού (ΕΟΚ) 2328/91 του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 1991, για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων, ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εφαρμόζει στις κεφαλαιουχικές εταιρίες την έννοια του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση που προβλέπεται για τα φυσικά πρόσωπα και τα πρόσωπα πλην των φυσικών προσώπων, όταν ένα κράτος μέλος δεν όρισε την έννοια αυτή σε σχέση με τις εν λόγω εταιρίες.

Αντίθετα, η ανάγκη ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει στο εθνικό δικαστήριο την εφαρμογή των εθνικών διατάξεων που απαιτούνται για τον καθορισμό της έννοιας του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση σχετικά με τις κεφαλαιουχικές εταιρίες, ακόμη και αν οι διατάξεις αυτές θεσπίστηκαν με καθυστέρηση, προκειμένου να παρέχει στις κεφαλαιουχικές εταιρίες, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που ορίζουν οι εν λόγω διατάξεις και οι σχετικές πράξεις των θεσμικών οργάνων, τη δυνατότητα να τους απονεμηθεί η ιδιότητα του κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση.»